

Dočkal, Miloslav

Robert Owen, Vybrané spisy

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. G, Řada sociálněvědná. 1961, vol. 10, iss. G5, pp. 171-174

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/111436>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

na ně. Frédéric Joliot-Curie se například v projevu na zasedání byra Světové rady míru v Berlíně ze 30. března 1957 zabývá vlivem, který na světové veřejné mínění má propaganda studené války. Vychází z názoru, že „*polem naší působnosti je veřejné mínění*“, a ukazuje dále, jak velký význam pro propagaci myšlenek mírového soužití mají naše znalosti stavu veřejného mínění. V této souvislosti zdůrazňuje Joliot Curie, že je důležité zkoumat, „o které charakteristické rysy veřejného mínění, o jakou psychologii se snaží opírat poněcovatelé války“ (str. 223). Z celé této části projevu Joliot Curie je zřejmé, že ve veřejném mínění vidí důležitý společenský činitel, který je však možno ovlivňovat nejrůznějšími prostředky, na něž působí propaganda všech vzájemně protikladných třídních sil společnosti v daném konkrétním historickém okamžiku. Joliot-Curie se často zamýšlel nad otázkou, jak omezit podíl vlivu agresorů na veřejné mínění a posílit naopak vliv mírového hnutí na jeho tvorbu.

Joliot-Curie dále ukazuje na to, že propaganda studené války se opírá o staré předsudky, v nichž buržoazie uměle udržuje někdy i početné vrstvy pracujících. Národním dokladem o tom je například činnost pravicové socialistické vlády ve Francii, již se podařilo ovlivnit veřejné mínění za anglo-francouzské agrese v Suezu ve prospěch agresorů. Joliot-Curie ukazuje dále, jak se vlády pro své agresivní cíle snaží získat veřejné mínění vytyčováním tzv. „falešných východisek, nabízejících se při hospodářských obtížích“ (str. 224). „Falešná východiště,“ říká Joliot-Curie, „mohou sice vést jen k přechodné zaslepenosti. Avšak mohou získat čas k rozpoutání akcí (...)“ Takovým „falešným východiskem“ je tvrzení francouzských kolonizátorů, že hospodářské těžkosti země mohou být vyřešeny jen lepším využitím africké ropy, a proto prý je nutné zachovat „francouzské Alžírsko“.

Joliot-Curie rozebírá i nedostatky v práci Světové rady míru, které vidí zejména v tom, že „některé z našich rezolucí mají příliš málo lidový charakter, že jsou příliš málo mobilizující. Náš přítel Duncan Jones správně poznamenal, že při čtení Výzvy k veřejnému mínění přijaté Světovou radou míru v dubnu ve Stockholmu je možno si položit otázku: „Na jaké veřejné mínění se obracíme?“ Jazyk je akademický, a my se spíše obracíme na organizátory veřejného mínění než na národy“ (str. 222). Joliot-Curie usiloval o to, aby výzvy Světové rady míru byly prosty obecných frází, aby vyjadřovaly konkrétní potřeby lidu různých zemí.

Jeho projevy mají dodnes mimořádný význam. Nejsou to jen historické dokumenty, nýbrž živá slova, která nutí k zamýšlení všechny, kdo se snaží veřejné mínění ovlivňovat, kdo usilují o účinné působení na masy.

Ještě na jeden aspekt, který tato knížka skýtá, bych chtěla upozornit: je to otázka společenské odpovědnosti vědeckých pracovníků, otázka živá dnes v souvislosti s přestavbou vysokoškolského studia a v širším smyslu i s dovršením kulturní revoluce u nás. Frédéric Joliot-Curie je příkladem vědce, který se nestránil veřejného života, který nepokládal veřejnou práci za „brzdu své vědecké činnosti“. Právem proto o něm napsal u příležitosti jeho padesátých narozenin profesor John D. Bernal (předmluva ke sborníku, str. 11): „To, čeho si ceníme na Frédéricu Joliotu-Curiovi, není pouze vědecká činnost, ačkoliv on nalezl klíč, který osvobodil energii atomu. Ceníme si ho především jako člověka, (...) jenž s odvahou, neúplatně a bez výhrad se celé věnoval tomu, aby se této energie užívalo k blahu lidstva, a nikoliv k jeho záhubě.“

Dagmar Cahová

Robert Owen, Vybrané spisy

Z angličtiny přeložil J. B. Kozák, SNPL, Praha 1960. stran 332.

Studium prací předchůdců vědeckého komunismu umožňuje seznámit se hlouběji s těmi názory, z nichž vědecký komunismus sám na jedné straně čerpal a které na druhé straně kritizoval, překonáváje tak slabiny svých předchůdců. V tomto směru je vydání *Vybraných spisů Roberta Owena*, jednoho z hlavních představitelů utopického socialismu, nemalým přínosem pro naši teoretickou i propagandistickou práci, neboť valná část propagandistů znala Owenovy názory v českém znění jen z interpretace Engelsovy (Vývoj socialismu od utopie k vědě).

České vydání *Vybraných spisů Roberta Owena* člení celou jeho publicistickou činnost do tří dílů. V prvním jsou vybrané projevy a řeči z let 1815–1820. V druhé části jsou zprávy a články z časopisu *The Crisis*, a to z období 1832–1834. Třetí část pak tvoří vybrané kapitoly z Owenovy *Knihy o novém mravním světě* (1836). Celoživotní Owenovo socialistické působení spadá do let 1800–1858 (nar. 1771). Charakter vybraných statí zřetelně prozra-

zaje záměr vybrat z četných Owenových publikací, proklamací a projevů úsporně jen práce nejdůležitější a nejprogresivnější.

V první části spisů jsou otištěny projevy a řeči z let 1815—1820; je to doba, kdy Owen začíná svou teoretickou práci a v níž zřetelně navazuje na své předchozí pokusy v New Lanarku ve Skotsku. Zde totiž působil jako spoluvlastník přádelny bavlny (1800—1829) a pokoušel se řešit základní sociální problémy svých zaměstnanců. Téměř všichni posuzovatelé Owenova teoretického vývoje se shodují na tom, že v této době se definitivně zformovala jeho hlavní idea o „zemědělských a průmyslových osadách jednoty a spolupráce“, která prolíná celou jeho pozdější prací a již zůstal věrný až do smrti. Je to v podstatě velkorysý návrh, jak nejlépe využít soudobých výrobních a přírodních podmínek k zajištění šťastného a spravedlivého života pro všechny příslušníky lidské společnosti. Do značných podrobností Owen promýšlí možnosti dělby společenské práce a možnosti využití výrobní mechanizace. Řešení nachází v zakládání osad o počtu 500—1500 obyvatel, které by byly samostatnými hospodářskými, politickými a kulturními jednotkami, schopnými zajistit ve výrobě nejen minimální životní existenci, ale dokonce zajistit trvalý růst výroby a blahobytu v zájmu všech. Tyto myšlenky rozvíjí Owen zvláště v polemice proti *Cottage systému* (soustava malých usedlostí), který v té době již v Anglii převládl. „Cottage systém“ označuje za mřhání hospodářskými a lidskými silami, a jeho systém politický, o který se Anglie opírá, označuje za projev a nástroj nevzdělanosti a barbarství. S velikou znalostí ekonomiky pokouší se postihnout vznik kapitalismu a jeho problémů v Anglii.

Historický význam má Owenova polemika o smyslu zavádění mechanizace (strojní výroby) do anglických továren; je třeba vzít v úvahu, že o tom píše v době existence hnutí lidství (rozbiječů strojů). Owen je jedním z prvních teoretiků vůbec, který upozorňuje, že nepřítelem pracujících nejsou stroje, ale soukromé přivlastňování výsledků strojní výroby a politický systém, o který se toto přivlastňování opírá. V souvislosti s tím vyslovuje onu svou známou a kapitalistům tak nepřijemnou otázku; kam mizí bohatství plynoucí z lidské práce po zavedení strojů? „Máme u nás v provozu továrnu s takovým strojním zařízením, že sama produkuje, ačkoliv v ní pracuje ne více než 2500 lidí, stejné množství zboží, na jaké by bylo stačilo při metodách obvyklých před padesáti lety jen veškeré obyvatelstvo Skotska! A Velká Británie má několik takových závodů.“ (Str. 50, Vybr. spisy.) V odpovědi na tuto otázku provádí na svou dobu hlubokou kritiku kapitalismu jako systému, jehož jedinou lmací silou je zisk a jehož důsledkem je nesmírné zbedačování pracujících, znehodnocování lidské práce a nastolení vztahů vzájemného olupování, klamání a tmářství. U Owena není tento systém pro skutečně vzdělaného člověka v žádném směru přijatelný, je to jen dočasné a nutné zlo, než se najde někdo, kdo by ukázal, jak se z tohoto zla osvobodit. Prohlašuje, že síla lidského rozumu je schopna takový spravedlivý systém najít. Sám navrhuje, aby základem úsilí vzdělaných lidí o nápravu se stal jeho plán systému komunistických osad, rozpracovává i finanční otázky, které zavedení takového systému podmiňují (úvěr státu nebo mecenášů ve výši 80 liber na jednoho obyvatele takového sídliště).

V druhé části spisů jsou otištěny *Zprávy a články z časopisů The Crisis (1832—1834)*, který se tehdy stal pro Owena hlavní tribunou jeho ideologického boje. Časopis nejen zveřejňoval Owenovy články, ale i referoval o učených akcích, jichž se Owen zúčastňoval. Rozdíl dvanácti let v názorech Owenových je tu zřetelný. Myslenkové těžiště ideového i praktického působení Owena je v návrzích na sjednocování pracujících výrobců ve všenárodních odborových uních a na vytváření směnných bank v zájmu těchto pracujících. Pro pochopení těchto článků je důležité si uvědomit, že v té době už prokazatelně selhaly Owenovy praktické pokusy zakládat sídliště jako *společensví rovnosti a harmonie*. Tato životní zkušenost se u Owena projevila ideologicky tak, že nejen prohloubil a zosílil kritiku vládnoucího systému v Anglii, nýbrž že se projevil u něho i nový rys v postoji k příčinám společenských zel. V prvním období (1815—1820) rozlišoval společenský systém a práci jednotlivých hospodářských a politických pracovníků a poukazoval na to, že nelze činit jednotlivce odpovědný za celý systém. Možnost nápravy viděl ve výchovném působení na tyto lidi; měli se vést k tomu, aby pochopili zlo a skutečné potřeby i zájmy pracujících tříd a tím i celé společnosti. Pak se měli lidé postarat o vydání zákonů, jež by vedly k reformě anglické společnosti.

V třicátých letech Owen vyslovuje podiv nad tím, že politikové jsou přes probíhající skutečnost lhostejní k problémům anglické společnosti a že neprojevují dostatečný zájem o provedení reformy. Rozhořčeně prohlašuje, že pracující třídy nemohou nekonečně dlouho čekat na reformu. Nebudou-li politické schopní změny provést, budou pracující výrobců nuceni vyvinout iniciativu v tom směru sami. Za tím účelem navrhuje, aby se výrobci organizovali ve svépomocná družstva a zájmové unie, které by se staly protiváhou nesvědomitě

praxe kapitalistických podnikatelů. Výrobní stagnaci a spekulaci (koupit co nejlaciněji a prodat co nejdražší) se mají výrobci bránit ustavením *směnné banky*, která by zajišťovala směnu materiálních statků na základě hodnoty lidské práce, ověšené jediným spolehlivým měřítkem, tj. množstvím času, kterého bylo při vynaložené práci třeba na zhotovení výrobku. Místo peněz mají se tedy zavést tzv. časové poukázky — bony, které by opravňovaly jednotlivce obstarávat si ty potřeby, jež sami nevyrobí.

Vybrané spisy Owenovy jsou uzavřeny třetí částí, která časově splývá s částí druhou, avšak obsahově je pouze výběrem nejdůležitějších kapitol z Owenovy práce *Kniha o novém mravním světě* (vyšla 1836). Tato kniha je systematickým zpracováním ideologických názorů Owenových a obsahuje podrobné rozpracování jednotlivých jeho myšlenek. V této části byly správně vybrány ty kapitoly, které dobře charakterizují Owena jako teoretika. Pro mnohé pracovníky budou zajímavé úvodní pasáže o postoji Owena k teologickým učením, náboženským iluzím a pověrám. Kněžím vymezuje zcela nekompromisně úlohu těch, kteří nejvíce přispěli k ideologickému zotročení lidí, ke společenskému posílení vlivu nevědomosti a tmařství. Všechny teologie označuje „za horší než zbytečné“ a nové společnosti vytýčuje úkol nutného a úplného rozchodu s náboženstvím. Sám pak vymezuje a zdůvodňuje řadu základních zákonů, na nichž musí být nová spravedlivá (komunistická) společnost založena, má-li být vědecká a má-li se udržet.

Závěrečnou stáť v této části je kapitola, v níž se Owen zamýšlí nad společenskou dělbou práce v komunistické společnosti, a to „podle věku, zkušenosti a věčných zákonů lidstva“, a v níž vymezuje členům společnosti výrobní, vzdělávací a organizační úkoly podle věkových skupin, rozdělených zhruba po pěti letech.

Aniž komentujeme širě Vybrané spisy jako celek, vyplývá z nich zdravá důležitá historická zkušenost, že totiž každý konkrétní pokus o pomoc proletariátu vždy v té či oné míře přispěl k poznání podstaty kapitalistického řádu a k vyrocování rozporu mezi buržoazií a proletariátem. Dokud byl Owen filantropem, hlasatelem abstraktní lásky, sklízel — jak říká i Engels — jen bohatství, pochvalu, čest a slávu. Avšak Owen byl člověk hluboce zásadový, nechtěl o sociálních problémech jen mluvit, chtěl je skutečně řešit. Jakmile se stal iniciátorem organizování pracujících proti vládnoucímu systému a hlasatelem komunistických teorií, narážel pochopitelně na prudký odpor vládnoucí třídy a buržoazie ho brzy ze svého středu vyobcovala. Přitom tragedií jeho životních snů a idejí bylo to, že přes usilovné hledání vědecké pravdy fakticky pravdu nenašel a proletariát, hnán zívelnou zkušeností třídních bojů, dal se jinou cestou, než Owen navrhoval. Na sklonku svého života zůstal Owen zcela osamocen jak osobně tak také politicky a jeho učení se stalo sektářskou záležitostí bez vlivu na další vývoj společnosti.

Způsob, jímž Owen vyjadřuje své teoretické myšlenky, oplývá silnými patetickými výrazy, visionářskými vidinami a nepodloženými slibů. Po dobu několika desítek let slibuje, že již zítra nastane veliký zlom v dějinách a že shromáždění, na němž mluví k posluchačům, je proto historické. Zřetelně tak cítíme, jak je to v rozporu s jeho neustále opakovaným voláním po vědeckém poznání, a při povrchním přístupu se čtenba stává víceméně jen kuriózní zajímavostí. A když k tomu přidáme i ono složité prolínání realistických poznatků s utopistickými, chápeme Engelsovu obhajobu utopických socialistů — taktó formulovanou: „Přenecháme literárním kramářům, aby se honosně pásli na těchto fantaziech, vzbuzujících dnes už jen úsměv, a stavěli na obdiv přehahu svého vlastního střízlivého způsobu myšlení proti takovému „bláznovství“. Těšme se raději z geniálních myšlenek a jejich zárodků, které raší všude pod fantastickým příkrovem...“ (Vývoj socialismu od utopie k vědě — MKML — 1950, str. 25.)

Vybrané spisy jsou uvedeny ve státi V. P. Volgina o Robertu Owenovi, jednající o Owenově příspěvku ke vzniku vědeckého socialismu. Jakkoli rozebírá úvodní stáť historickou úlohu Owenovy osobnosti velmi podrobně, vědeckému zájmu bude chybět přesnější a ucelené životopisné údaje, jakož i údaje bibliografické.

Autor překladu uvádí v poznámkách, že měl i značné potíže terminologické. Vyřešil je tím, že použil v češtině termínů srozumitelných dnešním vyjadřování. Jako příklad uvádí termín „prámyslový“, který se u Owena nevyskytuje, ale v překladu je běžně používán. Podobně uvádí problematictost náplně pojmu třída, pracující, dělník, produktivní třídy apod. u Owena. Aby byla kniha použitelná i pro nejpřísnější vědeckou práci, bylo by lépe, kdyby tyto terminologické potíže, o nichž je překladatel zřejmě dobře informován, byly uvedeny vyčerpávajícím způsobem a samostatně, byl i jen v poznámkách.

Vybrané spisy Roberta Owena jsou nepochybně přínosem k hlubšímu poznání utopického socialismu a tím historie zrodu socialismu vědeckého. Owen byl v galerii postav utopických socialistů jednou z nejvýraznějších osobností. Představuje dovršení utopických snah po

reformě, a to proto, že zahájil mohutný proces hledání cest, jak pomoci již nejen chudým vůbec, ale hlavně pracujícím v továrnách. Ne náhodou nacházejí jeho názory o budoucí společnosti hlavní rozpor tehdejší společnosti v průmyslové výrobě a při návrzích na jeho řešení počítají nejvíce s pomocí tovární výroby a jí podobnou délkou práce na všech úsecích života společnosti. Je to již poznání, které směřuje přímo k socialismu vědeckému.

Miloslav Dočkal

Die Monopolitik des Neoliberalismus

Erwin Stocker; Verlag P. G. Keller — Winterhur 1957.

Práce buržoazních ekonomů mají pro marxistického ekonoma především význam pramenný, tj. vzhledem k shromážděnému materiálu. To platí v plné míře o práci E. Stockera *Die Monopolitik des Neoliberalismus*, napsané a obhájené jako doktorská disertace. Její téma je jistě zajímavé, neboť se týká důležité součásti ekonomických názorů, které dnes v Německé spolkové republice převládají jak v teorii tak i v praxi a které nejsou bez významu i v jiných kapitalistických zemích. Právě otázky monopolů mají v neoliberalistických teoriích velmi důležité místo.

Neoliberálové, stručně řečeno, popírají objektivní nutnost vzniku monopolů z kapitalistické konkurence. Podle nich monopoly, čímž se zpravidla míní především kartely, vděčí za svou existenci hlavně státní politice, která monopoly favorizuje. Sklon k monopolizaci je však dále motivován spíše pocitem nejistoty plynoucím z konkurence než snahou o zisk. Konečně mají význam i technicko-ekonomické okolnosti působící k tomu, že v některých odvětvích (např. v železniční dopravě a v energetice) je monopol nevyhnutelný. Celkem pak soudí neoliberalálové, že stejně jako monopoly vznikaly vlivem intervence státu, je možno vhodnou politikou i jejich účinky paralyzovat. Neoliberálové nevěří příliš v zákazy monopolů. Jsou spíše pro takovou celkovou koncepci hospodářské politiky, jež by vzniku monopolů bránila, resp. monopoly přinutila, aby se chovaly jako za úplné konkurence.

Účelem této recenze není samozřejmě podat ucelený výklad a kritiku neoliberalistických názorů. V tomto směru odkazujeme na Bljuminovy práce (např. na velmi informativní práci *O současné buržoazní politické ekonomii*), dále na obšírné dílo R. Naumanna *Theorie und Praxis des Neoliberalismus*, nebo na menší avšak velmi hutnou kolektivní publikaci *Monopoltheorie — Monopolpraxis* pod redakcí G. Bondiho. Pokud se týče recenzované práce, je možno říci, že dává dobrý přehled o neoliberalistických názorech na monopoly i na navrhovanou protimonopolní politiku. Za klad lze považovat i to, že přiměřeně používá i citátů hlavních představitelů neoliberalistického směru. Všímá si přitom především tzv. freiburské školy (Eucken, Rüstow, Böhm), čerpá však i z Miksche, Röpkeho a z dalších neoliberalů působících mimo hranice NSR (Hayek). Protože neoliberalistické názory jsou roztroušeny v četných rozsáhlých i drobnějších publikacích, zpravidla i těžko dostupných, je četba Stockerovy práce značně informativní a proto svým způsobem užitečná.

Tím není řečeno, že některé partie nemohly být zpracovány širě a hlouběji. Bylo by např. vhodné ukázat na historickou kontinuitu neoliberalistických názorů na monopoly s dřívější buržoazní německou politickou ekonomikou. Je totiž zajímavé, že např. u Liefmanna, který platí za přední buržoazní autoritu dřívější doby v otázkách monopolů, nalzáme názory, jež se od neoliberalistického pojetí monopolů nijak valně neliší (srov. např. kapitolu *Zusammenfassende Betrachtung des Konkurrenz und Monopolprinzips in der heutigen Volkswirtschaft* ve známé práci *Kartelle und Truste*, Stuttgart 1918, 3. vyd.). Autor pomínl kupodivu i Miesese a L. Robbinsa, jejichž jména nenacházíme ani v seznamu použit literatury. Bylo dále možno věnovat více místa i otázce tzv. nevyhnutelných monopolů, kde se zvlášť jasně ukazuje demagogický charakter postoje neoliberalů vůči monopolům. Konečně by bylo zajímavé, kdyby autor rozebral postoj neoliberalů vůči odborům, jež jsou podle nich také jedním z monopolů. Zejména analýzou tohoto bodu by byla práce získala na zajímavosti.

Dobrou třetinu práce zaujímá kritické hodnocení neoliberalistických názorů. Bylo by samozřejmě přehnané chtít na buržoazním autoru, aby podal správné a výstižné hodnocení buržoazních ekonomických názorů. Přesto není Stockerova kritika neoliberalů nezajímavá. Snaží se totiž ukázat neuskutečnitelnost většiny neoliberalistických protimonopolních opatření a přitom mimoděk odhaluje i jejich demagogičnost. Stocker je totiž nucen fakticky přiznat, že stát, který podle neoliberalistické koncepce má být nositelem protimonopolní politiky, je